

Сапоговська О.В.

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ОЦІНКИ ТА УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТНИМИ РИЗИКАМИ

Викладено основи здійснення внутрішнього аудиту оцінки проектних ризиків, загальні питання теорії управління ризиками. Представлені основні етапи внутрішнього аудиту управління проектними ризиками; якісно охарактеризовано та класифіковано інструменти управління проектними ризиками. Викладені основні загально-наукові методи управління ризиком інвестиційних проектів, включаючи методи анкетування, інтерв'ювання, експертної оцінки та аудиту ризиків. Розглянуто нові підходи в послідовності здійснення внутрішнього аудиту оцінки та управління проектними ризиками.

Ключові слова: внутрішній аудит, інвестиційна діяльність, інвестиції, інвестиційний проект, ризик, оцінка, управління.

Постановка проблеми. Інвестиційні процеси є невід'ємним атрибутом економіки, що розвивається. Від грамотного вибору і реалізації інвестиційного проекту залежать фінансове становище і перспективи функціонування господарюючих суб'єктів. Щоб уникнути економічних прорахунків при здійсненні інвестицій, необхідне залучення незалежної фінансової експертизи проектів, в якості якої може виступати аудит (як внутрішній, так і зовнішній).

Характерною особливістю інвестиційної діяльності є наявність високого рівня невизначеності та ризиків. Термін інвестиції в загальноприйнятому розумінні означає здійснення вкладень з метою отримання майбутнього ефекту. Однак ступінь непередбачуваності зовнішнього і внутрішнього середовищ інвестиційного проекту спочатку велика, і гарантій досягнення бажаного стану системи і закладених показників результативності не існує. Доцільність інвестицій визначається ефективністю планування, точністю прогнозу, станом ринку, динамікою цін на ресурси і залежить від безлічі інших чинників, які в сукупності утворюють простір ризиків інвестиційного проекту.

У зв'язку з цим очевидна необхідність внутрішнього аудиту оцінки та управління ризиками проекту. Довгий час цей процес здійснювався інвесторами інтуїтивно, шляхом впровадження окремих фрагментів інструментарію мінімізації ризиків з метою запобігання можливих збитків бізнесу. Актуальність означеного напрямку була підтверджена розвитком комплексного підходу до впровадження внутрішнього аудиту в практику інвестиційної діяльності компаній. Сьогодні наявність системи внутрішнього аудиту управління проектними ризиками визнано важливою умовою реалізації інвестиційних проектів. Природним чином сталося і поширення ризик-орієнтованого способу ведення бізнесу при здійсненні інвестиційних вкладень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням проблем внутрішнього аудиту та проблемам управління інвестиціями присвячено наукові роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед них: А.А. Анісімов, А.І. Зимін, В.П. Савчук, Б.І. Валусь, М.І. Бондар, В.І. Єфіменка, Г.Г. Кірейцев, С.М. Бичкова, В.П. Суйц, В. Беренс, Д. Нортон, К. Макконелла, У. Шарп, Д. Келланд, Л. Шнейдермана та ін.

Вклад основного матеріалу дослідження.

У сучасному світі бізнесу без побудови ефективної системи внутрішнього аудиту та управління ризиками неможливий успіх компанії.

Тому виникає необхідність в першу чергу з'ясувати сутність поняття «внутрішній аудит». Згідно з Міжнародними стандартами аудиту, внутрішній контроль – це процес, розроблений, запроваджений і підтримуваний тим, кого наділено найвищими повноваженнями, – управлінським персоналом, – а також іншими працівниками для забезпечення достатньої впевненості щодо досягнення цілей суб'єкта господарювання стосовно достовірності фінансової звітності, ефективності та результативності діяльності, а також дотримання застосованих законів і нормативних актів [1]. Поряд з цим Інститут внутрішніх аудиторів визначає внутрішній аудит як незалежну об'єктивну діяльність з надання впевненості та консультування, що має додавати вартості організації та поліпшувати її діяльність. Внутрішній аудит допомагає організації досягати поставлених цілей за допомогою систематичного, послідовного підходу до оцінювання і підвищення ефективності процесів управління ризиками, контролю та корпоративного управління [2].

Виходячи з цього, для організації діючої і ефективної системи внутрішнього аудиту оцінки та управління ризиками інвестиційного проекту необхідно насамперед провести діагностику ризиків, оцінити ймовірність їх виникнення та можливі збитки.

1. Визначення ситуації

Цілі і очікувані результати, корпоративні вимоги і вимоги замовника на всіх стадіях розробки проекту слід сформулювати і використовувати при ідентифікації та ранжуванні видів ризиків. Важливим підпроцесом цього етапу є розробка понятійно-

© Сапоговська Оксана Володимирівна, доцент кафедри фінансового аналізу і контролю Київського національного торговельно-економічного університету, м.Київ, e-mail: ksenko_s@ukr.net

го апарату. Поняття «ризик» може по-різному трактуватися менеджерами компанії, інвесторами та іншими зацікавленими сторонами. Тому наявність єдиної корпоративної термінології ризиків інвестиційного проекту вкрай важлива. В якості першочергового кроку треба з'ясувати, що вважати ризиком, які його види, фактори, що означає «управляти ризиками» і які складові системи управління ними. Названі поняття формулюються в корпоративних положеннях компанії, а також в глосаріях бізнес-планів та звітів за інвестиційними проектами.

2. Ідентифікація ризику

Суть етапу полягає в тому, щоб знайти, перерахувати та охарактеризувати види ризиків, які здатні впливати на виконання всього інвестиційного проекту або на досягнення цілей окремих стадій проекту. Процес виявлення ризиків можна розбити на дві стадії. Спочатку відбувається знайомство із загальною картиною бізнесу – в організаційній структурі компанії виділяються підрозділи, особливо схильні до ризиків, і виявляються найбільш істотні ризики. Далі аналізуються бізнес-процеси в підрозділах і види ризиків, характерні для них. Серед методів ідентифікації ризиків, що використовуються в практиці вітчизняних і зарубіжних компаній, – анкетування, інтерв'ювання, експертна оцінка та аудит ризиків.

Анкетування проводиться, як правило, на початкових етапах діагностики ризиків. Вибір респондентів може бути обмежений окремим структурним підрозділом або включати співробітників різних відділів компанії, задіяних у реалізації інвестиційного проекту. Внутрішні аудитори аналізують отримані результати анкетування і формують групові оцінки ризиків, а також перелік усіх названих ризиків (початковий каталог ризиків). Потім визначається повторність ризиків, тобто відзначається частотність згадки конкретного виду ризику різними респондентами. Залежно від цього задається вага ризику. Паралельно ризики ранжуються за ймовірністю виникнення та обсягом збитків. Для наочності зведені результати аналізу групуються за категоріями ризиків: кредитні, ринкові, політичні, природні тощо. Кожній категорії присвоюється математично розрахована ймовірність виникнення і розмір збитку. Тим самим здійснюється ранжування і вибір найбільш значущих ризиків інвестиційного проекту.

Інтерв'ювання. У процесі особистого спілкування зі співробітниками внутрішній аудитор здатний більш точно зрозуміти природу ризику, що дозволить заощадити час при заключному аналізі та консолідації результатів. Цей метод підходить для виявлення ризиків в окремому підрозділі, коли можливо обмежитися невеликою кількістю учасників, або при повторній діагностиці. Аналіз результатів ведеться за тією ж схемою, що і при анкетуванні.

Експертна оцінка. До експертної оцінки зазвичай звертаються для аналізу конкретних бізнес-проектів. Оскільки оцінка ймовірності настання негативної події почасти суб'єктивна, то оптималь-

ним вважається проведення опитування кількох внутрішніх і, при необхідності, зовнішніх експертів. Якщо ж немає єдності думок, додатково залучаються фахівці даної області. Практика показала, що ефективніше опитувати експертів окремо один від одного, що дає можливість уникнути впливу авторитету одного фахівця, більш досвідченого або того, хто займає вищу посаду.

Ризик-аудит. Суть методу полягає в отриманні інформації про фактичний стан справ на підставі перевірок, ревізій, аналізу. Його застосування передбачає оцінку внутрішнім аудитором вже існуючих процедур ризик-менеджменту, що використовуються в процесі реалізації інвестиційного проекту. Ризик-аудит виявляє сильні і слабкі сторони процедур і методів контролю, а також напрями їх подальшого розвитку. Необхідно відзначити, що при ідентифікації ризиків внутрішнім аудитором повинні бути вивчені всі практичні джерела інформації та існуюча проектна документація.

3. Оцінка ризиків

Після діагностики виявлення ризику ранжуються за ймовірності настання та розміром можливого збитку і підлягають оцінці. Методологія оцінки внутрішнім аудитором ризиків інвестиційного проекту включає поєднання як кількісних, так і якісних методів. Вибір методів аналізу ризику в кожному конкретному проекті обумовлений наявністю часу і бюджетом, а також потребою в ступені деталізації ризиків і їх наслідків. За результатами оцінки виявлення, ранжування і оцінені належним чином ризику компанії наносяться на карту ризиків і включаються в каталог ризиків.

4. Визначення толерантності до ризиків

Оцінка ризику полягає в порівнянні його рівня з прийнятними критеріями та встановлення початкових пріоритетів для обробки. Після того як ризику виявлені і кількісно оцінені, слід визначити допустимий розмір ризиків, до якого компанія готова на даному етапі свого розвитку, тобто рівень толерантності. Зазвичай цей рівень вказується за найбільшим значенням. У структурі загального рівня толерантності намічаються допустимі межі ризику за категоріями.

Спочатку проводиться зіставлення з допустимим рівнем ризику, властивого конкретному проекту до реалізації заходів реагування. Також оцінюється відповідність допустимим межах ризику за категоріями. За результатами порівняння виробляється рішення про політику управління ризиками. Окремі види ризиків можуть бути прийняті без обробки і залишені на утриманні ініціатора проекту. Такі ризики включаються до реєстру проектних ризиків для проведення ефективного моніторингу. Однак щодо більшої частини ризиків обирається політика обробки та впливу.

5. Обробка і реагування на ризик

Мета обробки ризику полягає в ідентифікації та здійсненні рентабельних дій, які дозволять внутрішньому аудитору зробити ризик допустимим. Повинна бути сформована позиція по відношенню до того чи іншого ризику – прийняття його

або ухилення – і запропоновані заходи щодо мінімізації наслідків ризикових подій. Розглянемо основні методи, які застосовуються для управління ризиками.

5.1. Уникнення ризику. Це один з консервативних способів нейтралізації, що припускає відмову від дій, здатних спричинити істотний ризик. Цей метод обмежений у використанні, оскільки призводить до відмови від якоїсь діяльності і, отже, до втрати вигоди, пов'язаної з нею.

5.2. Утримання ризику. Утримання ризику полягає в його прийнятті та самострахуванні, тобто в створенні резерву на покриття збитку. Обсяг резерву звичайно дорівнює сумі, необхідній для повного відшкодування можливого збитку. Утримання ризику вимагає додаткових заходів контролю. У середині компанії повинні бути визначені адміністративні процедури з прийняття ризику (точніше, всієї групи ймовірних ризиків), а персонал навчений діям в кризових ситуаціях.

5.3. Передача ризику. Класичні методи передачі ризику: страхування, хеджування, аутсорсинг.

При страхуванні ризик передається страховій компанії за допомоги укладення договору з нею, при цьому її ризики покриваються за рахунок страхових премій. У разі настання страхової події збитки підприємства відшкодовує страховик.

Хеджування – це страхування від несприятливої зміни ситуації на ринку. Наприклад, можна хеджувати ризик цінних коливань, уклавши контракт з постачальником на жорстко обумовлених принципах майбутньої ціни покупки або кількості товару, що поставляється. Валютні ризики хеджують шляхом укладання з банком договору, в якому на певний строк фіксується курс покупки валюти. За те, що банк приймає на себе ризики, йому виплачується премія.

Аутсорсинг – передача непрофільних для компанії функцій іншим організаціям, – найчастіше дозволяє не тільки зменшити ризики, але і підвищити ефективність діяльності, скоротити витрати, пов'язані з самостійною реалізацією таких функцій.

5.4. Зниження ризику. На відміну від стратегії уникнення ризику при використанні цього методу компанія знаходиться в зоні дії ризику. Не відмовляючись від ризику повністю, вона намагається активно впливати на його розвиток. Способами зниження ризику можуть бути: диверсифікація (розосередження діяльності компанії за кількома видами бізнесу), введення лімітів (для фінансових ризиків – кредитні ліміти, ліміти дебіторської заборгованості), формування резервів (на покриття збитків) і зменшення часу знаходження в небезпечних зонах (для виробничих циклів).

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (видання 2012 року) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.apu.com.ua>.
2. Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту (редакція 2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iia.org.ua>.
3. Савчук В.П. Управління міжнародними інвестиційними проектами: навч. посібник / за заг. ред. С.І. Прилипка. – К.:КНЕУ, 2013. – 469 с.

6. Дослідження та моніторинг при проектуванні

Первинна мета дослідження та моніторингу ризиків полягає в тому, щоб ідентифікувати будь-які нові види ризиків і гарантувати збереження ефективності їх обробки. Моніторинг та управління ризиками – це процес виявлення, аналізу та планування новопосталих ризиків, відстеження ідентифікованих ризиків і тих, які включені в список для постійного спостереження. Крім того, зазначений комплексний процес передбачає перевірку виконання операцій реагування на ризики та оцінку ефективності певних заходів.

У ході моніторингу та управління ризиками використовуються різні методики та інструменти. Найбільш широке застосування набули: перегляд ризиків, аудит ризиків, аналіз відхилень і трендів, технічний вимір виконання і аналіз резервів.

Незалежно від обраних методів моніторинг ризиків повинен бути безперервним на всіх етапах інвестиційного проекту. Він зобов'язаний включати в себе експертизу бюджету, системи проекту та інші дані. Основні дії з моніторингу ризиків проводяться в ключових точках або при істотних змінах проекту.

Заплановані операції з реагування на ризики повинні відповідати серйозності ризику, бути економічно ефективними у вирішенні проблеми, своєчасними, реалістичними в контексті проекту та погодженими з усіма учасниками [3, с. 256].

Після завершення проектних робіт виконуються постпроектні дослідження з метою гарантувати ефективність внутрішнього аудиту і визначити напрями поліпшення майбутнього інвестиційного проекту. Досвід щодо різних ситуацій та виходу з них повинен бути досліджений аудитором для удосконалення подальших процедур і здійснення внутрішнього аудиту оцінки та управління проектними ризиками.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Відомо, що ефект від впровадження системи управління ризиками інвестиційного проекту в 10–20 разів перевищує витрати на її розробку. Ефективно побудована система внутрішнього аудиту дозволяє своєчасно реагувати на ризикові події при плануванні та реалізації інвестиційного проекту, домогтися зменшення відхилень фактичних показників ефективності від запланованих при проектуванні параметрів, мінімізувати ступінь невизначеності в ході здійснення проекту і, як наслідок, забезпечити гарантії досягнення цілей інвестиційної діяльності шляхом зниження рівня ризику на 50 і більше відсотків.